

DAVID GRAEBER
Bullshit munkák

Fordította: Boross Ottilia

DAVID GRAEBER

Bullshit munkák

TYPOTEX

A fordítás a következő kiadás alapján készült:
Bullshit jobs. Simon & Schuster, New York, 2018
Copyright © 2018 by David Graeber
Hungarian translation © Boross Ottilia, 2020
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2020
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 117 1

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról és akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Felelős szerkesztő: Szabó Mihály

Tördelés: Fodor Gábor

Borítóterv: Nagy László

Készült a Pauker Nyomdában

Felelős vezető: Vértés Gábor

TARTALOM

Előszó: A bullshit munkák természetrajza	11
1. FEJEZET: MI AZ A BULLSHIT MUNKA?	24
Miért nem igazi bullshit munka a maffiának dolgozó bérgyilkosé • a szubjektív tényezők fontosságáról, nemkülönben arról, hogy miért van valószínűleg igazuk azoknak, akik azt gondolják, hogy bullshit munka jutott nekik • arról a közkeletű tévhitről, hogy a bullshit munkák inkább a közsférára jellemzőek • arról, hogy a fodrászat miért nem igazán jó példa a bullshit munka illusztrálására • a részben, a túlnyomórészt, a teljes egészében, valamint a szintisztán bullshit munkák közötti különbségről	
2. FEJEZET: HÁNYFÉLÉK A BULLSHIT MUNKÁK?	49
Az öt leggyakoribb bullshit munka • 1. ami a biodíszletek dolga • 2. ami a hiénák dolga • 3. ami a kármentők dolga • 4. ami az alibimunkások dolga • 5. ami a hajcsárok dolga • a komplex, sokoldalú bullshit munkákról • néhány szó a másodlagos bullshit munkákról • zárógondolatok kurta visszatekintéssel arra a fontos kérdésre, hogy végezhet-e valaki anélkül bullshit munkát, hogy tisztában lenne vele	
3. FEJEZET: MIÉRT ÉRZIK MAGUKAT BOLDOGTALANNAK A BULLSHITMUNKÁSOK ?	89
A lelki terrorról – I. rész	
Egy fiatalemberről, akire hiába talált rá egy jó kis zsíros állás, mégsem tudott mit kezdeni vele • arról, hogy minden bullshit munka a velejéig álságos és céltalan, nemkülönben arról is, hogy a felnőttek miért akarják minden áron áthagyományozni az álságosságot és céltalanságot a fiatalokra • miért tévesek az emberi motivációról alkotott alapvető elképzeléseink • rövid kalandozás a látszatmunkák történetében, különös tekintettel a <i>megvásároljuk mások idejét</i>	

6 · TARTALOM

koncepcióra • az erkölcsi kérdéssé vált időbeosztás és a természetes munkaritmus közötti szakadékról, valamint az ennek nyomában felhorgadó indulatokról

4. FEJEZET: MILYEN A BULLSHITMUNKÁS ÉLETE? 121

A lelki terrorról – II. rész

Miért nem is mindig olyan rossz a bullshitmunkás élete • a kétértelműség és a kényszerű alakoskodás nyomorúságáról • a *nem vagyunk a dolgok okai* feletti érzés nyomorúságáról • annak nyomorúságáról, hogy olykor még saját nyomorúságunkhoz sincs semmi közünk • saját ártalmasságunk felismerésének nyomorúságáról • levezetés: a bullshit munkák emberi kreativitásra gyakorolt hatásáról és arról, hogy az értelmetlen foglalkoztatás elleni politikai és kreatív kiállítás egyfajta spirituális hadviselésnek tekinthető

5. FEJEZET: MI AZ OKA A BULLSHIT MUNKÁK BURJÁNZÁSÁNAK? 163

Rövid kitérő az okozatiságra és a szociológiai magyarázatok természetére • kis színes a kormány bullshit munkák megteremtésében és fenntartásában játszott szerepéről • merengés a bullshit munkák szaporodásának álságos magyarázatairól • miért tisztelhetjük a pénziparban a bullshit munkák teremtésének paradigmáját • arról, hogy a menedzserszemléletű feudalizmus bizonyos tekintetben miért hasonlít a klasszikus feudalizmusra, más tekintetben pedig miért nem • miképpen lepleződik le a menedzserszemléletű feudalizmus a kreatív iparágak középvezetői pozícióinak sokasításában • következtetések, röviden visszapillantva az okság három szintjének kérdésére

6. FEJEZET: MIÉRT NEM LÉPÜNK FEL EGYÜTT A TÁRSADALOM NEVÉBEN AZ ÉRTELMETLEN FOGLALKOZTATÁS BURJÁNZÁSÁVAL SZEMBEN? 208

Arról, hogy miért nem lesz soha abszolút értékmérőnk • arról, hogy a legtöbben egyetértenek azzal, hogy a társadalmi értékek elválnak a gazdasági értékektől, noha nehéz megállapítani, hogy ez mit is jelent • a munka társadalmi értéke és az érte kapott pénz közötti fordított kapcsolatról • a munkához való hozzáállásunk vallásos gyökereiről • arról, hogy az észak-európai felfogás szerint miért kell fizetett

munka az ember igazi felnőtté válásához • arról, hogy a kapitalizmus eljövételével a világnak sok tájékán kezdtek úgy tekinteni a munkára, mint a társadalmi változások egyik eszközére, sőt mint önmagában erényes és nemes dologra, valamint arról, hogy a munkások miképpen szegezték ezzel szembe a munka értékelméletét • a munka 19. században népszerűvé vált értékelméletének elemi hibájáról és arról, hogy a tőke birtokosai miképpen aknázták ki ezt a hibát • arról, hogy miért lett a 20. század során a munka a fegyelemmel és önfeláldozással egyenlő

7. FEJEZET: MIK A BULLSHIT MUNKÁK POLITIKAI HATÁSAI, ÉS MIT TEHETÜNK MI A HELYZET MEGVÁLTOZTATÁSA ÉRDEKÉBEN?

260

Arról, hogy a menedzserfeudalizmus politikai kultúráját miképpen lehet patikamérlegesen kimért gyűlölködés segítségével fenntartani • arról, hogy a robotizáció okozta jelenlegi válság miként kapcsolódik a bullshit munka még súlyosabb problémájához • arról, hogy a bullshitizáció politikai elterjedése miképpen viszonyul a gondoskodó szektor termelékenységének hanyatlásához, és mindez hogyan kapcsolódik a gondoskodásban dolgozók lehetséges fellázadásához • arról, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem lehet az a minta, amely leválasztja a munkát az érte nyújtott ellenszolgáltatásokról, s így módon véget vet a könyvemben felvetett dilemmáknak

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

301

JEGYZETEK

303

BIBLIOGRÁFIA

337

Azoknak, akik inkább valami hasznosat kezdenének magukkal

ELŐSZÓ: A BULLSHIT MUNKÁK TERMÉSZETRAJZA

2013 tavaszán – noha nem volt szándékomban – országhatárokon átterjedő izgalmakat okoztam.

Úgy kezdődött, hogy egy frissen induló radikális magazin, a *Strike!* kért tőlem valami anyagot. A szerkesztő sallangmentesen úgy fogalmazott, hogy kéne valami provokatív írás, amit sehol máshol nem mernének közzétenni. Mindig van a fejemben pár érlelődő gondolat, szóval az egyiket előhúztam, s azt a kihívó címet ragasztottam rá, hogy *A bullshit munkák természetrajza*.

Az egész esszé valójában egyfajta megérzésen alapult. Mindenki ismer olyan munkaköröket, amelyek a külső szemlélő számára nem tűnnek túlzottan hasznosnak – jellemzően HR-tanácsadók, kommunikációs koordinátorok, PR-kutatók, pénzügyi stratégiák, vállalati jogászok, illetve olyanok töltenek be ilyen állásokat (a felsőoktatásban is van épp elég belőlük), akik azzal töltik az idejüket, hogy testületi üléseken üldögélnek, amelyeken a felesleges testületi ülések problémáit tárgyalják meg. És a sort a végtelenségig folytathatnánk. Az jutott eszembe, hogy mi van akkor, ha az ilyen munkák *tényleg* feleslegesek, és ezzel azok is tisztában vannak, akik éppen végzik őket. Mindenki találkozik persze időnként olyan emberrel, aki értelmetlennek és feleslegesnek érzi azt, amit csinál. Milyen lesújtó lehet úgy ébredni felnőtt életünk hetente hétből öt reggelén, hogy olyasvalamit fogunk egész nap csinálni, amit lelkünk mélyén pokolba kívánnánk, merőben feleslegesnek érzünk, ami pusztán idő- és energiapocsékolás, sőt a világ egyenesen rosszabb lesz tőle? Vajon ez nem okozna egész társadalmunknak lelki sebet? Ezekről a dolgokról – még ha így vannak is – soha senki nem beszél. Az emberek munka közben átélt vagy át nem élt boldogságával rengeteg kutatás foglalkozik, azzal viszont tudomásom szerint egyetlenegy sem, hogy ki milyennek éli meg munkája hasznosságát.

Az, hogy társadalmunk ténylegesen tömve van felesleges munkakörökkel, egyáltalán nem tűnik valóságtól elrugaszkodott dolognak. Erről persze mindenki súlyosan hallgat – a munkák igazi lényege valójában tabunak számít. Még az a tény, hogy az emberek úgy általában nem nagyon lelkesednek a munkájukért, és minden ürügyet megragadnak arra, hogy lazáljanak, sem kerülhet a tévé nyilvánossága elé, pláne a hírekbe nem, legfeljebb dokumentumfilmekbe vagy kabaréjelenetekbe. Volt szerencsém a jelenséget saját bőrömön is megtapasztalni. Úgy adódott, hogy egy olyan aktivistacsoport médiakapcsolata lettem, akik állítólag – polgári engedetlenségből kifolyólag – meg akarták bénítani egy globális gazdasági csúcstalálkozó elleni tiltakozás során Washington DC közösségi közlekedését. A jeles eseményt megelőző napokban egy magamfajta anarchista kinézetű ember sehova sem tudott menni úgy, hogy arra járó közalkalmazottak le ne rohanták volna, hogy most akkor kell-e dolgozniuk hétfőn, vagy mi a helyzet. Eközben az engedelmes tévéstáboknak rendre sikerült olyan városi közalkalmazottakat kameravégre kapniuk – melleleg nem lennék meglepve, ha ugyanazok a közszolgák lettek volna –, akik hosszasan fejtegették, hogy milyen szörnyű lenne, ha hétfőn nem bírnák felvenni a munkát. Pontosan tudták, hogy mit várnak el tőlük egy tévéinterjúban. Senki nem mer szabadon nyilatkozni ezekről a témáktól, legalábbis nyilvánosan nem.

Gyanítottam, hogy tényleg így van, de persze nem lehettem teljesen biztos benne. Az írást egyfajta szondának szántam, felettébb izgatott, hogy milyen vihart vált ki.

Ez jelent meg a kiadvány 2013. augusztusi számában:

A bullshit munkák természetrajza

John Maynard Keynes 1930-ban azt állította, hogy a század végére az emberiség oly fejlett technológiával rendelkezik majd, hogy Nagy-Britanniában vagy az Egyesült Államokban a heti munkaórák száma 15 órára csökken. Minden okunk megvan rá, hogy higgyünk neki. Technológiailag semmi akadály, viszont mégsem így lett. Sőt, a technológiát sikerült úgy alakítani, hogy lehetőleg még a korábbiaknál is többet dolgozzunk. Ennek érdekében olyan munkakörök létrehozására volt szükség, melyek lényegében értelmetlenek. Európában és Észak-Amerikában emberek hatalmas

tömegei végeznek munkaképes életük teljes egészében olyan feladatokot, melyekre semmi szükség nincsen, s erről a lelkük mélyén ők maguk is szentül meg vannak győződve. A fenti helyzetnek súlyos morális és spirituális következményei vannak. Kollektív lelkületünkön ejt maradandó sebeket. És mégsem beszélünk róla.

Miként lehet, hogy a Keynes beígérte utópia – melyet még a hatvanas években is epedve vártak – soha nem valósult meg? A leggyorsabb értelmezés szerint azért, mert elfelejtett számolni a fogyasztói szemlélet általános eluralkodásával. Amikor választanunk kellett a kevesebb munkaóra és a még több játékszer, még több szórakozás között, egységesen az utóbbit választottuk. Tetszetős erkölcsi tanulságokat lehet levonni ugyan ebből a magyarázatból, de elég egy futó pillantást vetni rá, hogy belássuk, nem lehet igaz. Kétségtelen, hogy a húszas éveket követően egyre-másra jelentek meg addig nem látott munkakörök és iparágak, de vajmi kevés közülük volt, mondjuk, a szusi, az iPhone vagy a mindentudó edzőcipő előállításához és forgalmazásához.

Milyen munkakörökről van tehát pontosan szó? Egy friss, az Egyesült Államokban végzett (feltételezem, hogy az Egyesült Királyságban is igen hasonló a helyzet), az 1910-es és 2000-es évek foglalkoztatási szerkezetét összehasonlító vizsgálat elég jól rávilágít az új munkák természetére. Az előző évszázad során a háztartásokban alkalmazott kiszolgáló személyzet, az ipari és mezőgazdasági munkások száma drasztikusan csökkent, ugyanakkor ezzel párhuzamosan „a szaktudást igénylő, a menedzseri, az egyházakhoz kapcsolódó, a termékek eladásával foglalkozó, illetve a szolgáltatásokat érintő” munkakörök száma megháromszorozódott, a teljes foglalkoztatás egynegyedéről annak háromnegyedére ugrott. Magyarán a termelőmunkát az elvárásoknak megfelelően ma már túlnyomórészt gépek végzik. (A kétkezi munkások globális aránya még akkor is jóval alacsonyabb lett a korábbiaknál, ha az adatokba beleszámítjuk India és Kína lakosságának továbbra is gyürülő tömegeit.)

Am ahelyett, hogy lehetőségeinkkel élve számottevően csökkentettük volna a munkaidőt, lehetőséget adva földkerekségszerte az embereknek, hogy saját érdeklődésüknek, örömeiknek, elképzeléseiknek, ötleteiknek megfelelően éljenek, nem a szolgáltatási, hanem az adminisztrációs szektort pumpáltuk óriásira – olyan új, korábban

nem látott iparágakat hozva létre, mint a pénzügyi szolgáltatást nyújtó szektorok, a telemarketing, a vadul terjeszkedő vállalati jogszolgáltatás, az oktatás- és egészségügyi adminisztráció, az emberi erőforrások (HR) vagy a közönségkapcsolatok (PR). És ebbe a megnövekedett létszámba még sem azokat az embereket nem vettük bele, akik a fentiekhez tartozók számára az adminisztrációs, a technikai vagy a biztonsági hátteret biztosítják, sem azokat, akik azokat a feladatokat végzik el, melyekre az idejüket elpazarlóknak már nem jut elég idejük (lásd kutyafürdetők, éjszakai pizzafutárok). Ezeket hívom én „bullshit munkáknak”.

Mintha valaki csak azért hozna létre újabb és újabb értelmetlen munkaköröket, hogy dolgoztasson minket. És ettől válik az egész teljesen érthetlenné. A kapitalizmusban ennek semmi szín alatt nem szabadna megtörténnie. A jó öreg életképtelen szocialista államokban, mint a Szovjetunió, ahol virult a szent kötelességnek számító munkához való jog, a rendszer igyekezett annyi munkahelyet teremteni, amennyit csak tudott. (Ezért kellett a szovjet üzletekben három eladó ahhoz, hogy sikerüljön egy darab húst eladniuk.) Ez az a probléma ugyanakkor, amit a szabadpiaci verseny magától értetődően egykettőre megold. A gazdasági elméletek értelmében egy cég semmilyen körülmények között nem akarná olyan munkaerőre pazarolni a pénzt, akikre az égvilágon semmi szüksége nincs. Valamiért mégis pontosan ez történik.

A vállalkozások gyakran kíméletlenül megragadnak minden alkalmat a kiadások csökkentésére, s az üzletmenet hullámzásai leginkább azokat sújtják, akik a dolgokat ténylegesen előállítják, szállítják, megjavítják vagy fenntartják. Bizonyos rejtélyes, mind ez ideig megmagyarázhatatlan okok miatt a teljes állásban alkalmazott aktatologatók száma egyre csak nő, sok alkalmazott azon kapja magát, hogy – akárcsak hajdani szovjetunióbeli társaik – papíron 40-50 órát dolgoznak. A valóságban azonban a Keynes által előre vetített 15 óránál nem többet, mert a maradék idő olyan dolgokra fecsérlődik el, mint motivációs előadások szervezése, végighallgatása, saját Facebook-profiljuk frissítése vagy tévéorozatok teljes évadjainak letöltése.

A válasz nem gazdasági természetű, hanem erkölcsi és politikai. Az uralkodó osztály rájött arra, hogy a boldog, alkotóképes tömegek szabadidőhöz juttatása egyenlő a halálos veszedelemmel. (Gon-

doljunk csak arra, hogy mi lett ebből a hatvanas években!) Annak elhitése továbbá, hogy a munka önmagában erkölcsi érték, és a levegőt sem érdemli meg az olyan elvetemült, aki nem hajlandó ébren töltött idejében nagy intenzitással és fegyelemmel belevetni magát valamilyen munkatevékenységbe, roppant kényelmes feltételeket biztosít számukra.

Történt, hogy a brit egyetemi tanszékek adminisztrációs kötelezettségeinek rohamos növekedése felett elmélkedvén a pokol egy lehetséges víziója jelent meg előttem. A pokol lakói valójában olyan emberek voltak, akik idejük zömében csupa olyan dolgot csináltak, amit nem szerettek, és amihez különösebben nem is értettek. Tegyük fel, hogy azért alkalmazták őket, mert eredetileg remek szekrényeket tudtak készíteni, de aztán idejük nagy részében halsütésre fogták őket. Nem mintha égetően szükség lenne halsütőkre – valójában sült halra sincs igazán. Valami furcsa ok folytán azonban mindannyian éberem figyelik a többieket, nehogy valamelyik kollégájuk több időt töltsön a szekrénykészítéssel, mint amennyit halsütési kötelezettségei megengednének, és nem kell hosszú időnek eltelnie ahhoz, hogy a műhely egész területét beborítsák a hitványul megsütött, senkinek nem kellő halhegyek. Ez minden, ami ott folyik.

A látomás szerintem elég jól visszaadja jelen gazdasági életünk erkölcsi dinamikáját.

Tisztában vagyok vele, hogy megállapításaim azonnali ellenvetéseket fognak kiváltani: „Kinek gondolja magát, hogy éppen maga fogja megmondani, milyen munkákra van valóban »szükség«? Mit jelent egyáltalán az, hogy »szükséges« valami? Kinek »kell« például maga mint antropológiaprofesszor?” (Szó ami szó, a szakmám pusztá nevének említése a legtöbb bulvárújság-olvasó számára az ablakon kidobott közpénzekkel egyenlő.) Bizonyos értelemben ez igaz is lehet, nem létezik a társadalmi értékek mérésére objektív mérce.

Soha nem vetemednék arra, hogy valakinek megcáfoljam abbéli hitét, hogy munkájával hozzájárul a világ jobbításához. Mi a helyzet viszont azokkal, akik maguk is meg vannak győződve arról, hogy értelmetlen dolgokkal foglalkoznak? Nemrégiben összefutottam egy hajdani iskolai barátommal, akit tizenöt éves koromban láttam utoljára. Elképedtem, amikor kiderült, hogy időközben elő-

szőr költésszettel foglalkozott, majd egy indie rockzenekarnak lett a frontembere. A számaim én is sokszor hallottam a rádióban, de álomban sem gondoltam volna, hogy ismerem az énekest. Zseniális, új utakat járó emberként sokaknak tette jobbá az életét, okozott derős perceket számukra szerte a világon. Mégis elég volt néhány kevésbé sikeres album ahhoz, hogy szerződést bontsanak vele, és adósságokkal, valamint egy újszülött kislánnyal a nyakában a jogi egyetemen kössön ki. Az ő szavaival élve: a céltalanul bolyongók első számú kikötőhelyén. Jelenleg vállalati jogászként dolgozik egy jó hírű New York-i cégnél. Azonnal átlátta, hogy munkája tökéletesen értelmetlen, semmivel nem járul hozzá a világ haladásához, és semmi szükség nincs arra, hogy egyáltalán létezzen.

Olyan kérdések garmadája tolt fel bennem, mint: milyen társadalom az, ahol tehetséges költőkre-muzsikusra alig-alig van szükség, szemben a vállalati jogászok iránti hatalmas igénnyel? (A válasz: ha a népesség 1 százalékának a kezében van a rendelkezésre álló vagyon, akkor a közkeletűen „piacnak” nevezett tényező azt fogja tükrözni, amit *ők* tartanak fontosnak és szükségesnek, nem pedig azt, amit mások.) Sőt, azt is meg merném kockáztatni, hogy a céltalan munkát végzők többsége végső soron tisztában van a helyzetével. Valójában nem találkoztam még olyan vállalati jogással, aki ne tartotta volna bullshit munkának azt, amit csinál. Hasonló a helyzet a többi újdonsült, fentebb már vázolt iparággal kapcsolatosan is. Van a rendszeres fizetéssel alkalmazott szakértőknek egy egész olyan osztálya, akik – ha egy buliban összefut velük az ember, és megtudják, hogy valami érdekes dologgal foglalkozik (mondjuk antropológus), akkor egy szót sem lehet kihúzni belőlük arról, hogy mi is a munkájuk. Ha azonban megisznak egy-két pohárral, megered a nyelvük, és hosszasan fogják ecsetelni, mennyire értelmetlen és ostoba dolgokra feccsérlik az életüket.

Mélységes mély lelki erőszakkal állunk itt szemben. Milyen alapon beszélünk a munka méltóságáról, ha a lelkünk mélyén úgy érezzük, hogy az égvilágon semmi szükség nincs arra, amit csinálunk? Meg lehet-e mindezt úszni súlyos düh vagy mély utálkozás nélkül? Jelen társadalmunk sajátos zsenialitásai közé tartozik, hogy irányítói megtalálták annak a módját, mint a halsütők esetében, hogy az így keletkezett düh azok felé irányuljon, akik ténylegesen az értelmes munkákat végzik. Társadalmunkban például általánosan

érvényes az a szabály, minél inkább az emberek javát szolgálja egy munka, annál kevesebbet fizetnek érte. Itt se lehet persze egykönnyen objektív mércét találni, de fordítsuk meg a kérdést, és tegyük fel úgy, hogy mi lenne, ha az ezekben a szférákban dolgozók egyik pillanatról a másikra eltűnnének! A nővérek, a szemétszállítók, az autószerelők köddé válása azonnali katasztrófát eredményezne. Egy tanárok vagy kikötői munkások nélküli világ is igen nagy bajba kerülne, de sci-fi-írók vagy ska-zenészek nélkül is jóval kevésbé lenne lakható ez a világ. Az még persze nem egészen tisztázott, hogy befektetési cégek vezérigazgatói, lobbisták, PR-kutatók, biztosítási statisztikusok, kockázatelemzők, telemarketingesek, végrehajtók vagy jogi tanácsadók eltűnése milyen súlyos helyzet elé állítaná az emberiséget.¹ (Sokak szerint a helyzet örömdetesesen javulna.) Szóval néhány általánosan elismert szakmától (orvosok) eltekintve a fenti szabály általánosan érvényes.

A leginkább perverz mozzanat az egészben az, hogy a közvélekedés szerint minden így van jól. Ez egyike a jobboldali populizmus titkos erősségeinek. Mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a bulvárújságok indulatokat gerjesztenek a bértárgyalásaik során a londoni metrót megbénító munkások ellen: önmagában az, hogy a metródolgozók képesek megbénítani Londont, jelzi munkájuk fontosságát – ám épp ez az, ami az embereket rendkívül bosszantja. Az Egyesült Államokban, ahol a republikánusok sikeresen gerjesztettek indulatokat a beígért, de nem teljesített bérek és fizetések miatt tiltakozó iskolai tanárokkal és autószerelőkkel (nem pedig a bajok okozóival, az iskolai hivatalnokokkal és az autógyártás vezetőivel) szemben, a jelenség még inkább nyilvánvaló. Az üzenet valójában úgy hangzik: „Nektek az a dolgotok, hogy tanítsátok a gyerekeinket! Ti csak gyártsátok az autókat! Örüljete, hogy van munkátok! Aztán meg majd elvárjátok, hogy legyen szép, középosztálybeli nyugdíjatok és egészségügyi ellátásotok?”

Kitalálni sem lehetett volna jobbat a pénzvilág hatalmának fennmaradására annál a munkamegosztásnál, mint ami most van. Az igazi, termelőmunkát végző dolgozókat könyörtelenül lenyomják és kiszákmányolják. A munkavállalók további része pedig vagy az egyetemesen megvetett munkanélküliek megfélemlített táborába tartozik, vagy azok népes csoportjába, akiket azért fizetnek, hogy lehetőleg ne csináljanak semmit, és akik beosztásuknál fogva igye-

keznek az uralkodó osztály – főleg azok pénzügyi megtestesülései – szemléletével és érzékenységeivel azonosulni (menedzserek, adminisztrátorok stb.). Eközben pedig csendesen izzó gyűlöletet gerjesztenek magukban minden olyan emberrel szemben, akiknek munkája társadalmilag nyilvánvalóan és letagadhatatlanul értékes. A rendszert persze nem tervezte meg szándékosan senki, egy évszázad próba-szerencse tanulása kellett hozzá. Mindenesetre világos magyarázatot ad arra, hogy kiváló technológiai eszközeink ellenére munkanapjaink miért nem három- vagy négyórások továbbra sem.

Ha előfordult már, hogy egy esszében megfogalmazott hipotézist a fogadtatása igazoljon, akkor az enyém volt ez az eset. *A bullshit munkák természetrajza* hatalmasat robbant.

Az egészben az volt a legviccesebb, hogy a cikk megjelenése utáni két hetet történetesen kettesben töltöttük a párommal, na meg egy szakajtónyi könyvvel egy isten háta mögötti québeci víkendházban. A hely kiválasztásánál fontos szempont volt a wifimentesség, ami abba az idióta helyzetbe hozott, hogy mobiltelefonon tudtam csak követni a fejleményeket. Az esszé rögtön elkezdett széleseben terjedni. Néhány héten belül már legalább egytucatnyi nyelvre lefordították, németre, norvégira, svédre, franciára, csehre, románra, oroszra, törökre, lettre, lengyelre, görögre, észtre, katalánra és koreaira, magát a cikket pedig Svájctól Ausztráliáig több újságban is leközölték. Az eredeti forrás, a *Strike!* oldala milliónál is több kattintást kapott, és állandóan lefagyott a hatalmas forgalom következtében. Blogok nőttek ki a földből, fehér galléros szakemberek ontották vallomásaikat a kommenteken keresztül, tömegek kértek tanácsot vagy jelezték, hogy nekem köszönhetően felmondtak a munkahelyükön, és értelmesebb feladatokat próbálnak keresni maguknak. Íme az egyik lelkes hozzászólás (a több száz kigyűjtött közül) az ausztráliai *Canberra Times* kommentrovatából:

Huhh, igencsak fején találta a szöveget! Vállalati jogász vagyok (tulajdonképpen adótanácsadó). Nem tudok semmivel hozzájárulni a világ jobbá tételéhez, és nincs olyan perc, amikor ne érezném rendkívül pocskul magam. Utálom azt is, amikor az emberek képesek megkérdezni, hogy „akkor miért csinálod?”, mert hogy a dolog egyáltalán nem ilyen egyszerű. Jelen helyzetemben ez az

egyetlen útja annak, hogy a tehetős 1 százalékhoz tartozhassak, mégpedig olyan sikeres módon, hogy a vállalat még egy házat is biztosított nekem Sidneyben, ahol leendő gyermekeimet majd felnevelhetem... A technológiának köszönhetően ma két nap alatt sikerül elvégeznünk azt, amihez korábban öt nap kellett volna, de a mohóság és a termelékenység szorgosméhecske-szindrómája arra kényszerít bennünket, hogy továbbra is rabszolgaként dolgozzunk, mások profitérdekeit a saját, anyagilag nem kompenzált ambícióink fölé helyezve. Mindegy, hogy az intelligens tervezésben vagy az evolúcióban hiszünk-e, az ember szerintem nem a munkára lett kitalálva. Véleményem szerint ezt az egészet a mohóság tartja fenn, megspékelve időnkét valódi, ám túlrazott szükségletekkel.²

Kaptam egyszer olyan, névtelenségbe burkolódzó rajongótól is levelet, aki egy kifejezetten az én cikkem megosztására létrehozott, pénzügyi szolgáltatókból álló csoportnak volt tagja, és már az első nap 5 e-mailben küldték el neki az esszémet (szép bizonyítéka annak, hogy a pénzügyi szolgáltatók mennyire ráérnek). Arra a kérdésre, hogy hányan vélekedtek hasonlóan a munkájukról, nem érkezett ugyan nyílt válasz – mondjuk a cikk terjedése azért sejtet valamit –, de nem kellett sokat várni arra, hogy a statisztikai bizonyítékok engem igazoljanak.

2015. január 5-én, alig több mint egy évvel a cikk megjelenése után, az új év első hétfőjén, amikor a londoniak az ünnepek után ismét munkába álltak, valaki mind leszedte a londoni metrókocsik több száz hirdetését, és gerillapozsterként a cikkemből vett idézeteket ragasztott fel a helyükre. Ilyeneket:

- Emberek hatalmas tömegei végeznek olyan feladatokat, melyekre semmi szükség nincsen, s erről a lelkük mélyén ők maguk is szentül meg vannak győződve.
- Mintha valaki csak azért hozna létre újabb és újabb értelmetlen munkaköröket, hogy dolgoztasson minket.
- A fenti helyzetnek súlyos morális és spirituális következményei vannak. Kollektív lelkületünkön ejt maradandó sebeket. És mégsem beszélünk róla.
- Milyen alapon beszélünk a munka méltóságáról, ha a lelkünk mélyén úgy érezzük, hogy az égvilágon semmi szükség nincs arra, amit csinálunk?

A médiában a poszterkampány következményeként óriási vita bontakozott ki (még a *Russia Today* is foglalkozott velem pár szóban), melyre a YouGov közvélemény-kutató ügynökség úgy reagált, hogy felvállalta hipotézisem ellenőrzését. Az esszémben szereplő nyelvezetet használva végzett felmérést a britek körében. Arra a kérdésre, hogy „hozzájárul-e munkájával a világ jobbításához?”, megdöbbenő módon a megkérdezettek egyharmada – 37 százaléka – válaszolt úgy, hogy nem hinné (50 százalék igennel válaszolt, 13 százalék pedig bizonytalan volt benne).

Ez bizony majdnem a duplája volt korábbi becslésemnek – a bullshit munkákat nagyjából 20 százaléknnyira taksáltam. Ami még meglepőbb, hogy egy ezt követő holland felmérés is majdnem pontosan ugyanilyen eredményre jutott, sőt a holland munkavállalóknak 40 százaléka vélte úgy, hogy az égvilágon semmi nem indokolja munkájának létezését.

Hipotézisem nem egyszerűen megerősítést nyert, hanem elsöprő statisztikai igazolást is.

* * *

Nyilvánvalóvá vált, hogy egy fontos társadalmi jelenséggel állunk szemben, amivel azonban rendszerszinten nem foglalkozik senki.³ Már önmagában azt is katartikus érzésként élték meg sokan, hogy volt mód beszélni róla. Sejtteni lehetett, hogy ez még csak a kezdet.

Könyvemben szeretnék nagyobb hangsúlyt fektetni a rendszerezésre, mint az esszémben annak idején. A 2013-as írást egy politikailag nyughatatlan magazinnak szántam a jelenség politikai vonatkozásait helyezve előtérbe. A cikk igazából egy olyan sorozat része volt, melyben annak idején azt igyekeztem kifejteni, hogy a thatcheri és a reagoni idők óta szinte az egész világon egyeduralgódóvá vált neoliberais „szabadpiaci” ideológia mennyire nem az, aminek mutatni akarja magát. Valójában egy gazdasági maskarába bújtatott politikai program.

Azért jutottam erre a következtetésre, mert máskülönbem nem tudtam volna megmagyarázni, hogy a hatalomban levők miért viselkednek úgy, ahogy. Miközben a neoliberálisok széltében-hosszában a piacgazdaság szellemének szabadon eresztéséről szónokoltak a gazdasági hatékonyságot emelve piederstálra minden más értékkel szemben, a szabadpiaci elveknek mindössze azt sikerült elérnie, hogy a gazdaság növekedése Indiát és Kínát kivéve a világon mindenütt lelassult, a tu-

dományos és technológiai fejlődés megrekedt. A leggazdagabb országok újabb generációi évszázadok óta most érezhetik először úgy, hogy kevésbé jó életük lesz, mint a szüleiknek volt. A szabadpiaci verseny élharcosai viszont a fenti bajokkal való szembesüléskor tovább erőltetik az addigi gyógmódot, megemelt adagokban. A politikusok pedig gazsulálnak nekik. És ez nem fért a fejembe. Ha egy magánvállalat azzal bízna meg egy tanácsadót, hogy dolgozzon ki új üzleti tervet, azt pedig a profit drámai csökkenése követné, akkor ez a tanácsadó másnap már az utcán találná magát. Legenyhébb esetben is másik tervet kellene kidolgoznia. A szabadpiaci reformoknak köszönhetően azonban sehol nem ez történt. Minél eredménytelenebbnek bizonyultak a tervek, annál inkább erőltették őket. Az egyetlen logikus magyarázatnak az tűnt, hogy az egész mechanizmust nem gazdasági megfontolások vezérlik.

De akkor micsodák? Arra gondoltam, hogy a választ a politikai uralkodó osztály gondolkodásában kell keresni. A kulcspozíciók többségében olyan emberek ülnek, akik a hatvanas években jártak egyetemre, amikor az új politikai mozgalmak kohói az egyetemi campusok voltak. Határozottan úgy gondolták, hogy ilyesminek soha többé nem szabad megisméltődnie. Következésképp miközben aggódva figyelték a hanyatló gazdasági mutatókat, elégedetten nyugtázták, hogy a szakszervezeteket kiherélő, a dolgozókat bizonytalanságban tartó és kizsigerelő globalizáció az egyén hatvanas évekbeli hedonisztikus felszabadításának (amit úgy neveztek, „magánéleti liberalizmus, pénzügyi konzervativizmus”) egekbe dicsérésével karöltve igen hatékonyan lapátolja a pénzt és a hatalmat az egyébként is gazdagok zsebébe, megszüntetve mindeközben még a lehetőségét is annak, hogy hatalmi törekvéseiknek bárki is szervezeten gátat szabhasson. Gazdaságilag talán lehetett némi kivetnivalót találni a módszerben, de politikailag olyan volt, mint egy valóra vált álom. Nem csoda, hogy a fenntartóknak nem sok kedvük volt a változtatáshoz. Esszémben pusztán ennek a jelenségnek akartam utánajárni: ha azt látod, hogy valaki a gazdasági hatékonyság zászlaját lobogtatva gazdaságilag totálisan eszement dolgot művel (mint például szép pénzeket fizetni embereknek azért, hogy ne csináljanak semmit), akkor nekünk is fel kell tennünk a régi rómaiak kérdését: „*Qui bono?*”, „Kinek jó?” – és hogyan.

Nem összeesküvés-elmélettel, hanem éppen hogy *anti*összeesküvés-elmélettel akarok előhozakodni. Azt kérdezem, hogy miért *nem* csinált senki semmit. A gazdasági mutatókat tengernyi dolog befo-

lyásolja, de ha a pénzzel és hatalommal rendelkezők kezdenek rosszabbul járni, akkor a pénzzel és hatalommal rendelkezők ki fognak kényszeríteni valamilyen intézményes beavatkozást a dolgok rendezése érdekében. Ezért történhetett meg az, hogy a 2008–2009-es pénzügyi válság után a nagy befektetési bankokat közpénzek felhasználásával megmentették, míg a lakossági számlákat kezelő bankok hoppon maradtak. A bullshit munkák elburjánzásának, mint majd látni fogjuk, több oka is van. Én arra szerettem volna választ kapni, hogy miért nem avatkozott közbe senki, ha úgy tetszik, miért nem volt „összeesküvés”.

* * *

Könyvemben ennél jóval nagyobb fába szeretném vágni a fejszémet. Azt gondolom, hogy a bullshit munka szemügyre vétele ablakot nyithat számunkra mélyebb társadalmi problémák felismerésére. Nemcsak azt a kérdést kell feltennünk, hogy miként jutottunk el odáig, hogy a rendelkezésünkre álló munkaerő jelentős része olyan munkát végez, amelyről ők maguk is tudják, hogy értelmetlen, hanem azt is, hogy miért tarthatják a jelenséget igen sokan normálisnak, elkerülhetetlennek, sőt egyenesen kívánatosnak. És ami még különösebb, hogy utóbbiak – miközben hitükben megingathatatlanok, sőt meggyőződésük, hogy a felesleges munkát végzők anyagi és erkölcsi megbecsülése jóval nagyobb azokénál, akik történetesen hasznos feladatokat látnak el – abban a pillanatban, hogy olyan állásba kerülnek, ahol nem kell a fizetésükért csinálni semmit, pontosabban semmi olyant, ami bárkinek hasznára lenne, búskomorra válnak, és kezdik nyomorultul érezni magukat. Egy halom egymásnak ellentmondó gondolattal és ösztönzővel kell számot vetnünk – ezeket szeretném könyvemben aprólékosan szétszálazni, például ilyen gyakorlati kérdések feltevésével: hogy jöhettek létre egyáltalán bullshit munkák. Olyan súlyos történelmi kérdésektől sem fogok visszariadni, mint hogy mikor és miért kezdtük azt gondolni, hogy a kreatív tevékenység gyötrelmes, és kinek jutott eszébe eladni és megvenni mások idejét? Sőt mi több, az emberi természetire vonatkozó alapkérdések sem lesznek elkerülhetőek.

Könyvemmel politikai célokat is szeretnék szolgálni.

Civilizációnk szívének közepére célzó nyílnak szánom. Nagyon nincs rendben, amit önmagunkkal teszünk. Munkaalapú civilizációvá váltunk, amely még csak nem is a „hasznos munkára” épül, hanem az önmagáért létező, öncélú munkára. Elhíttjük magunkkal, hogy azok

a nők és férfiak, akik a kelleténél nem dolgoznak lelkesebben olyan munkakörökben, amelyekben nem érzik magukat túlságosan jól, rossz emberek, és nem érdemlik meg a szeretetet, törődést vagy gondoskodást a közösség részéről. Ez olyan, mintha mindannyian önként hajtanánk rabigába a fejünket. Amikor felhívjuk a figyelmet arra, hogy életünk felét értelmetlen, egyenesen kontraproduktív dolgokkal töltjük többnyire olyasvalaki irányításával, akit ugyancsak ki nem állhatunk, a politikusok csak megvető utálkozással tudnak reagálni, méltatlankodva, hogy még mindig vannak olyanok, akik nem akarnak belesétálni a kelepcébe. Mindennek következtében a gyűlölködés, az utálkozás és a gyanakvás vált a társadalmak összetartó erejévé. Ez kétségbeejtő. Ennek véget kell vetni.

Ha könyvemmel bármilyen módon hozzá tudok járulni ehhez, akkor már nem hiába írtam meg.